Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi / Journal of Balkan Research Institute
Cilt/Volume 15, Sayı/Number 1, Temmuz/July 2026, ss. 295-332.

Geliş - Received: 12.05.2025 Kabul - Accepted: 11.11.2025

DOI: 10.30903/baed.1993016

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE MAKEDONYA GEVGELİ ÂLİMLERİ*

Hasan TELLİ**

ÖZ

Gevgeli şehri günümüzde Kuzey Makedonya ülkesinde yer almaktadır. Makedonca Гевгелија (Gevgelija) olarak anılan şehir, ülkenin güneydoğusunda başkent Üsküp' e 150 km mesafede ve Yunanistan sınırında bulunmaktadır. Bölge ve çevresi, 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı idari sisteminde Gevgeli, Selanik vilayetinin bir kazası konumundadır. Salnamede adı Gevgeli (Gevgili/كوكيلى) olarak geçmektedir. Osmanlı Devleti, Selanik-Üsküp-Mitroviça tren hattı güzergâhında bulunan Gevgeli'de hükümet konağı, belediye dairesi, telgrafhane, gazhane, silahhane, tren garı, kışla, fabrikalar ve okullar yaptırarak şehrin önemini daha da artırmıştır. Stratejik bir konumda yer alan Gevgeli, birçok âlimin yetiştiği ve görev yaptığı bir yer hâline gelmiştir. Bu çalışmanın temel konusunu daha önce akademik olarak incelenmeyen Osmanlı son dönemindeki Gevgeli âlimleri oluşturmaktadır. Çalışma Meşihat Arşivi ve Osmanlı arşivleri ışığında Osmanlı son döneminde yaşayan Gevgeli âlimlerinden; Gevgeli nâibi Hüseyin Hüsnü Efendi, Gevgeli nâibi Kasım Tevfik Efendi, Gevgeli müftüsü Mustafa Hulusi Efendi, Gevgeli müftüsü Mustafa Lütfi Efendi ve fetvahane müsevvidi Hafız Abdullah Efendi kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada bu âlimlerin; kimlik bilgileri, eğitimleri, icazetnameleri, görev yerleri, hizmetleri ve görev nitelikleri ile ilgili hususlar üzerinde durulmuştur. Söz konusu âlimlerin Gevgeli'deki siyasi, dinî, idari ve sosyal olaylarla olan ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma dönemsel, deskriptif ve nitel bir araştırmadır. Konuyla ilgili Osmanlı arşiv belgelerinin analizi ve değerlendirilmesine dayalı

* Bu çalışma, Kuzey Makedonya, Valandova'da 31. Uluslararası Hıdırellez Bahar Şenlikleri Festivali programı çerçevesinde 06 Mayıs 2024 tarihinde, Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Uluslararası BALKAN Üniversitesi, Türkiye Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu ve HID-BAH-ŞEH-FEST Yönetim Kurulu iş birliği ile düzenlenen 26. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin makaleye dönüştürülmüş hâlidir.

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Mersin, ORCID: orcid.org/0000-0002-9142-7469, E-posta: tellihasan@mersin.edu.tr

OPEN ACCESS

© Copyright 2026 Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi

doküman incelemesi yöntemi esas alınmıştır. Çalışma; spesifik konusu, kapsamı ve alanında yapılan ilk çalışma olması yönüyle özgün bir değer taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı, Makedonya, Gevgeli, Âlim.

SCHOLARS OF GEVGELIAN MACEDONIA IN THE LATE OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

The city of Gevgeli is located in the present-day country of North Macedonia. Known as Гевгелија (Gevgelija) in Macedonian, it lies in the southeast of the country, approximately 150 kilometres from the capital Skopje and adjacent to the Greek border. The region remained under Ottoman from the 14th century until the early 20th century. In the 19th century Ottoman administrative system, Gevgeli was an accident of the province of Thessaloniki. In the salnamas, it is referred to as Gevgeli (Gevgili/کوکیلی). The Ottoman Empire increased the importance of Gevgeli, located on the Thessaloniki-Uskup-Mitrovica railway line, by building a government house, municipal office, telegraph office, gas works, armoury, railway station, barracks, factories and schools. Owing to this significance, Gevgeli became a centre where many scholars were trained and employed. The main subject of this study is the scholars of Gevgeli in the late Ottoman period, which has not been studied academically before. Drawing on the Mashihat Archive and the Ottoman State Archives, the study focuses on several religious scholars of Gevgeli who lived in the late Ottoman period; nā'ib of Gevgeli Hüseyin Hüsnü Efendi, nā'ib of Gevgeli Kasım Tevfik Efendi, Gevgeli mufti Mustafa Hulusi Efendi, Gevgeli mufti Mustafa Lütfi Efendi and musevvid (clerk) of fatwahane Hafız Abdullah Efendi. In this study, issues related to the identity information, education, icāzetnāme, duty stations, services and qualifications of these scholars are emphasised. The relations of these scholars with the political, religious, administrative and social events in Gevgeli have been tried to be revealed. The study is a periodical, descriptive and qualitative research. It is based on document analysis method based on the analysis and evaluation of Ottoman archival documents on the subject. It holds unique value due to its specific subject matter, scope and status as the first academic work on this topic.

Keywords: Islamic History, Ottoman, Macedonia, Gevgeli, Scholar.

EXTENDED ABSTRACT

The Balkan Peninsula was among the regions where the policies of the Ottoman Empire -conquest, settlement, administration, and culture- ere most deeply felt and effectively implemented. Within this region, Gevgeli, now located in the territory of North Macedonia and bordering Greece, has historically held a strategic position. The city is approximately 150 kilometers from Skopje and 70 kilometers from Thessaloniki, and its location has rendered it a significant hub throughout history, both in military-strategic and economic-intellectual terms. Ottoman archival sources refer to the city as "Gevgili," and throughout its history, it has been distinguished by its cosmopolitan population, vibrant economic life, and especially during the late Ottoman period, the cultivation of scholarly elites.

This study focuses on the scholars of Gevgeli during the late Ottoman period, a topic not yet examined in detail. Using sources from the Sheikh al-Islam (Mashihat) Archive and other Ottoman archives, it examines five notable figures: Hüseyin Hüsnü Efendi and Kasım Tevfik Efendi, who served as nā'ib (deputy judges); Mustafa Hulusi Efendi and Mustafa Lütfi Efendi, who were muftis; and Hafız Abdullah Efendi, who worked as a müsevvid (clerk) in the Fatwahane. The research explores their biographies, education, icāzetnāmes (scholarly certificates), official appointments, and professional duties. It also considers their role in the political, religious, administrative, and social life of Gevgeli, showing how they contributed to local and regional governance and scholarship.

A comparison of data from classical Ottoman historical sources, such as those by Āşıkpaşazāde (died 1484), Lütfi Pasha (died 1563), Hoca Sadeddin Efendi (died 1599), and Kātib Çelebi (died 1657), reveals that Gevgeli was conquered by Timurtaş Pasha during the reign of Sultan Murad I (r. 1362-1389), probably in 1382 or 1385. Following its incorporation into the empire, Gevgeli quickly underwent urbanization and development, leveraging its strategic location within the communication network between Thessaloniki and Skopje. By 1734, the city had been incorporated into the Avrathisar district, and by 1851, it was elevated to the status of a nahiye within the Thessaloniki Vilayet, which enhanced its administrative significance within the Ottoman provincial system.

The administrative organization of Gevgeli during the late Ottoman period can be traced in detail through the provincial yearbooks. The kaymakam (district governor) held the highest authority within the district, supported by a cadre known as the erkān-ı kaza, which included the nā'ib, the deputy governor (muavin) the finance officer (mal müdürü), and the

clerical secretary (tahrirāt kātibi). In addition, the Meclis-i İdare functioned as the decision-making body for administrative matters within the district. Presided over by the kaymakam, the council comprised both ex officio and elected members. Ex officio members included the nā'ib, deputy governor, mufti, metropolitan representative, finance officer, and clerical secretary, while two Muslim and two non-Muslim local notables were elected to represent the citizenry. This administrative structure illustrates the Ottoman approach to multi-ethnic and multi-religious governance in provincial centers.

The demographic and urban structure of Gevgeli further underscores its significance. According to 1907 records, the urban center included 980 households, 286 shops, 25 stores, 5 inns, 1 hotel, 55 small workshops, 1 bathhouse, 2 pharmacies, 3 mosques, 1 madrasah, 1 boys' primary school (iptidaiye), 1 girls' primary school, 1 secondary school (rushdiye), 2 Greek schools, 2 Bulgarian schools, 1 Catholic school, 1 Serbian school, and 1 Vlach school. The presence of one Bulgarian and two Greek churches demonstrates the religious diversity of the urban population. The city also contained key administrative and military structures, including a government building, command office, imperial barracks (kışla-i hümayun), reserve office (redif dairesi), arsenal, municipal building, and telegraph office, indicating the degree of administrative and military development achieved in Gevgeli during the late Ottoman era. The city's location along the Thessaloniki–Skopje railway significantly facilitated commercial and military development, integrating Gevgeli into the wider Ottoman transportation network. Economically, the region was known for sericulture, with annual silk cocoon fairs contributing to both local prosperity and regional trade.

Population statistics reveal the cosmopolitan nature of the city: in 1907, Gevgeli's urban center housed 5,193 inhabitants, of whom 1,213 were Muslim, 827 Bulgarian, 1,816 Greek, 133 Serbian, 27 Vlach, 18 Jewish, 14 Catholic, and 145 non-Muslim Gypsies. Including the 65 villages under its jurisdiction, the total population reached approximately 47,959, providing a clear example of the multi-ethnic character typical of Ottoman Balkan towns.

Educationally, Gevgeli displayed significant diversity. Muslim residents had access to one madrasah, one boys' primary school, one girls' primary school, and one secondary school, while non-Muslim communities maintained schools for Greek, Bulgarian, Catholic, Serbian, and Vlach children. Rural education was delivered via two parallel systems: the traditional usūl-ı atīka (old method) conducted by village imams and the modern usūl-ı cedīde (new method) taught by trained teachers. This dual

system reflects the broader educational transformations occurring in the Ottoman provinces during the late 19th and early 20th centuries.

The Gevgeli scholars discussed in the study are as follows:

Hüseyin Hüsnü Efendi (1843-1906) was a distinguished member of the Ottoman ilmiye class who served as a nā'ib (deputy judge) in various provinces during the late Ottoman period. He was originally from the village of Behova in the Ergiri district of the Janina province. He received his primary education at the sıbyan mektebi (elementary school) in his village and subsequently took private lessons in Arabic, Persian, mathematics, and calligraphy. In 1863, he began his madrasa studies in Istanbul, where he studied under the dersiām instructors of the Fatih Mosque. Hüseyin Hüsnü Efendi, who was proficient in Turkish, Greek, and Albanian, did not produce any known authored works. He began his professional career in 1866 as a nā'ib in the districts of Hınıs and Tekman in Erzurum and later served in various provinces such as Prizren, Janina, Shkodër, Thessaloniki, Edirne, and Kosovo. In 1893, he was appointed as the nā'ib of the Gevgeli district under the province of Thessaloniki. His diligent service during this appointment was praised, and favorable remarks about him were recorded in reports by the district governor and the local council. Throughout his career, there is no record of any serious complaint or investigation against him.

Kasım Tevfik Efendi (1856-1908) was a distinguished qadi (judge) and mudarris (scholar) who served during the late Ottoman period. Born in the district of Ergiri as the son of Abdullah Efendi, he successfully completed all stages of the traditional Ottoman educational curriculum, including sıbyan mektebi (elementary school), rushdiye (secondary school), and madrasah (religious seminary). He attained proficiency in Islamic sciences, particularly in Arabic and Persian, and received a well-rounded education encompassing natural sciences, mathematics, history, geography, and calligraphy. His fluency in Turkish and Greek, along with his command of Albanian, indicates his identity as a multilingual intellectual. In 1881, Kasım Tevfik Efendi enrolled in the Mekteb-i Nüvvāb (School of Judicial Deputies). After successfully passing the examination in 1883, he advanced in his career and served as a nā'ib (deputy judge) in various regions of the Ottoman Empire. His first appointment was in 1884 to the district of Tavas in the province of Aydın, where his tenure was extended due to his notable performance. Subsequently, he held nā'ib positions in several prominent districts, including Thessaloniki, Janina, Gevgeli, Karaferye, Zile, Keşan, Pirlepe, Erdek, and Ödemiş. Throughout his service, no complaints were recorded against him, and his official records portray him as an honest, disciplined, and competent qadi. Documents preserved in the Mashihat

Archive confirm both his professional promotions and scholarly titles. It is particularly evident that in 1892 he completed his academic advancement by obtaining the ranks of devriye müderrisliği and ibtidā-i hâric müderrisliği in Bursa. Following his death in 1908, official procedures were carried out to allocate a pension to his family, reflecting the institutional loyalty of the Ottoman bureaucratic system toward its competent officials.

Mustafa Hulusi Efendi, born in 1845 in the district of Gevgeli, was a prominent religious scholar and administrative official raised in the Ottoman provinces. He completed his primary education at an ibtidāī mekteb and continued his studies at the madrasas of Mayadağ and Gevgeli, where he pursued the classical Islamic sciences alongside subjects such as natural sciences, logic, philosophy, and Arabic language and literature. In 1872, he received his icāzah from Mustafa Kamil Efendi and began teaching as a mudarris at the Gevgeli Madrasa, granting icāzah to twenty-five students over a period of twenty years. Although Hulusi Efendi did not author any written works, his scholarly identity was demonstrated through his teaching activities and the icāzetnāmes he conferred. He was awarded the Fifth Class Mecidiye Order by the state, appointed as the mufti of Gevgeli in 1892, and received favorable evaluations throughout his tenure. The scholarly lineage (silsila) recorded in his icāzah is similar to the sequence found in the madrasah tradition in Anatolia. During his service as mufti, he was esteemed by both the state and the local community, notably receiving recognition for his financial contribution to the construction of the cavalry barracks in 1887. Although dismissed from the mufti position in 1897, he continued his teaching duties and received a limited allowance in 1903 due to financial difficulties.

Mustafa Lütfi Efendi, during his tenure as Gevgeli mufti, undertook both religious and civic duties, notably contributing to efforts against Bulgarian and Greek insurgent groups, maintaining state authority, and facilitating the construction of a cavalry barracks. He was awarded the Mecīdī Order by the Sultan. His scholarly expertise enabled him to participate in huzur lessons, demonstrating the depth of his religious learning.

Hafız Abdullah Efendi served as a müsevvid within the Meşihat, preparing clerical and legal-religious documents for the fetvahane.

The activities of these scholars and administrators significantly contributed to establishing Gevgeli as a center of intellectual and administrative importance, not only within the district but across the Ottoman Empire. Their combined religious, administrative, and civic responsibilities reflect the intertwined nature of scholarly and bureaucratic authority in Ottoman provincial life.

According to archival documents, the Ottoman State required the muftis of Gevgeli, when issuing fatwas, to base their juridical opinions on the most authoritative positions and the most reliable sources of the Hanafi school of law. One of the important findings of the study is related to the ijazah of Mustafa Hulusi Efendi. The scholarly chain of transmission within this certificate converges, as in many Anatolian ijāzahs, with Abū Saīd Muhammad al-Khādimī, highlighting al-Khādimī's recognized scholarly authority across both the Balkans and Anatolia.

In conclusion, Gevgeli in the late Ottoman period emerges as a strategically, economically, and intellectually significant center. Its location on the railway network, its role in sericulture, its cosmopolitan demographic structure, and its administrative institutions underscore its multifaceted importance. Crucially, the city produced and hosted a cadre of distinguished scholars -Hüseyin Hüsnü Efendi, Kasım Tevfik Efendi, Mustafa Hulusi Efendi, Mustafa Lütfi Efendi, and Hafız Abdullah Efendi- whose contributions shaped the city's religious, administrative, and social life. This study provides a unique insight into the functioning of the Ottoman provincial ilmiye system, highlighting scholarly networks across the Balkans and Anatolia and illuminating the broader intellectual landscape of the empire during its final decades. The study reveals that the scholars of Gevgeli in the late Ottoman period were not limited to religious and scholarly functions but also contributed significantly to the social, administrative, and political life of the region. As the first academic research to focus specifically on the scholars of Gevgeli in this period, the study offers an original contribution to the historiography of Ottoman provincial scholarship.

Giriş

Gevgeli, günümüzde Kuzey Makedonya'da bulunan bir şehirdir. Ülkenin güneyinde Yunanistan sınırında konumlanmaktadır. Üsküp'e 150 km ve Selanik'e 70 km mesafededir. Makedonca Гевгелија (Gevgelija) olarak anılır.[1] Osmanlı Arşivlerinde Gevgili olarak zikredilmektedir.[2] Bölgede

[1] Machiel Kıel, "Gevgili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ek-1, Ankara 2020, s. 475-476; Erdovan Shabanovski ve Ali İhsan Karataş, "Selanik Salnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Gevgeli Kazası'nın İdarî Yapısı ve Kurumları", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Nisan 2019), s. 71-21.

[2] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT),* No. 1872/100, 1874/84, 1877/83, 1893/106, 1895/1; *Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ),* No. 6/28, 11/22, 65/66;

yaşayan Türkler Gevgeli olarak adlandırdıkları için çalışmada da Gevgeli olarak ele alınmıştır. Gevgeli kelimesinin, Çıtak Türklerinin burası için kullandığı "Gölgeli" kelimesinden geldiği[3] veya buraya gelen eski bir Türk dervişinin hikâyesine dayanarak "Gel geri" sözünden türediği bilinmektedir.[4] Günümüzde 2002 yılı nüfus sayımları resmî sonuçlarına göre Gevgeli'nin nüfusu ve etnik yapısı şu şekildedir:

Tablo 1: 2002 yılında Kuzey Makedonya ve Gevgeli'nin Etnik ve Nüfus Dağılımı

Etnik Yapı	Kuzey Makedonya	Gevgeli
Makedon	1.297.981	22.258
Arnavut	509.083	8
Türk	77.959	31
Roman	53.897	13
Vlah	9.695	214
Sırp	35.939	367
Boşnak	17.018	5
Diğer	20.993	92
Toplam	2.022.547	22.988

Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF.İBT), No. 423/62, 426/92, 428/9, 428/89; *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD).* No. 2005/26, 2012/21, 2013/9, 2013/24, 2013/33; *Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS)*, No. 6/516; *Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.1.KV)*, No. 10/916, 56/5590, 60/5924; *Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL)*, No. 1/40, 1/57, 1/68, 1/72, 1/74, 1/79; 6/529, 6/533, 65/6401; *Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR.I.ŞKT)*, No. 4/320; 4/332, 9/851; *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS).* No.398/132, 413/125, 414/44; *Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı* (*Y.PRK.MK),* No. 19/104, 21/3; *Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK)*, No. 19/104, 21/3.

[3] İzzet İbrahimsoylu, "Makedonya'da Türkçe Adlı Bir Şehir: Gölgeli (Gevgeli)", *Yeni Balkan*, 21.06.2019, https://yenibalkan.com/tr/kose-yazilari/makedonya-da-turkce-adli-bir-sehir-golgeli-gevgeli, (23.04.2024).

[4] Hikâye şöyledir. Gevgeli'ye bir Türk dervişi gelir. Burasını beğendiği için burada bir müddet kalır. Bölge sakinleri onu kovarlar, derviş de onlara beddua eder. Yaptıklarından pişman olan halk "Gel geri" diyerek ona yalvarırlar ve onu tekrar çağırırlar. Böylece burasının adı "Gel geri" sözünün söylenişinde yapılan ufak değişiklikle zamanla Gevgeli kalır. Djuneis Nureski, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2014, s. 98-99; Leyla Şerif Emin, "Türkçenin Yaşadığı Her Yer Vatandır", *Gerçek Hayat, (Üsküp'ten Mektuplar)* 1 Haziran 2016, https://www.gercekhayat.com.tr/uskupten-mektuplar/turkcenin-yasadigi-her-yer-vatandir/, (23.04.2024).

Kaynak: Република Македонија Државен Завод За Статистика, Na Naselenıeto, Doma}Instvata I Stanovıte Vo Republıka Makedonıja, 2002 Дефинитивни Податоци (Скопје: Државен Завод За Статистика, 2005), 34.

Balkanların fethinden bahseden Osmanlı tarihi kaynaklarında, ismi direk zikredilmediğinden Gevgeli'nin fethiyle ilgili net bir ifade kullanmak mümkün olmamaktadır. Fakat Gevgeli'nin fetih tarihini bölgedeki şehirlerin fetih tarihlerinden çıkarmak mümkündür. Coğrafi açıdan Serez, Selanik, Manastır, Pirlepe ve İştip şehirlerini bir daire olarak düşünürsek bu dairenin tam ortasında Gevgeli kalmaktadır. Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sâdeddin Efendi'nin (ö. 1599)[5] *Tâcu't-Tevârih*, Hasanbeyzâde Ahmed Paşa'nın (ö. 1046/1636-1637)[6] yazdığı *Târih* ve Kâtib Çelebi'nin (ö. 1657)[7] *Takvîmü't-Tevârih* adlı eserlerinde, isimleri zikredilen bu şehirlerin Timurtaş Paşa (ö. 1404)[8] komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından 784/1382-1383 yılında fethedildiği ifade edilmiştir.[9] Âşıkpaşazâde'nin (ö. 1484)[10] eseri *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'da, Lütfi Paşa'nın (ö. 1563)[11] eseri *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'da ve bazı anonim tevârih eserlerinde Siroz, Selanik ve Manastır'ın 787/1385-1386 yılında fethedildiği beyan edilmiştir.[12] Buna göre Gevgeli'nin, I. Murad Hüdavendigar (1362-1389)[13] döneminde Timurtaş Paşa tarafından 1382 veya 1385 yılında fethedildiğini söyleyebiliriz.

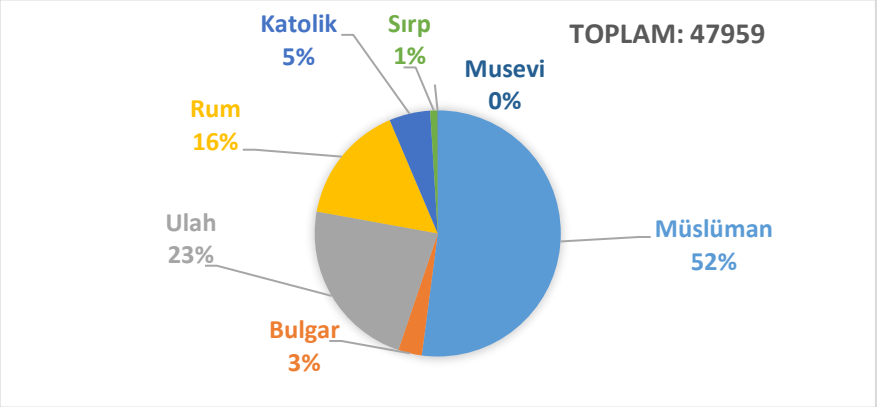
1734 yılına ait belgede Gevgeli'nin Avrathisar kazasına bağlı bir nahiye olduğu ve burada Mihrimah Sultan Vakfı'na ait arazilerin olduğu

---

[5] Şerafettin Turan, "Hoca Sâdeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 18, İstanbul 1998, s. 196-198.
[6] Nezihi Aykut, "Hasanbeyzâde Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 16, İstanbul 1997, s. 363-364.
[7] Orhan Şaik Gökyay, "Kâtib Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 25, Ankara 2002, s. 36-40.
[8] Feridun Emecen, "Timurtaş Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 41, İstanbul 2002, s. 185-186.
[9] Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1297, Cilt 1, s. 99; Hasanbeyzâde Ahmed Paşa, *Târih,* 1315, s. 31-32; Kâtib Çelebi, *Takvimü't-tevârih*, İbrahim Müteferrika, Kustantiniya 1146/1733, s. 97.
[10] Abdülkadir Özcan, "Âşıkpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 6-7.
[11] Mehmet İpşirli, "Lutfi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 27, Ankara 2002, s. 234-236.
[12] Âşıkpşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul: 1332, s. 61-62; Lutfi Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Matba'a-i Âmire, İstanbul: 1341, s. 41; *Tevârîh-i Âl-i Osmân* –F. Gıese Neşri- (haz). Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1992, s. 28.
[13] Halil İnalcık, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 31, Ankara 1991, s. 31-44.

görülmektedir.[14] 1851 yılına ait belgede ise Gevgeli, Selanik vilayetine bağlı bir nahiye olarak zikredilmektedir.[15] 1325/1907 yılına ait *Selanik Vilayeti Salnâmesi*'nde Gevgeli kazasının mevkii, tabiatı, iklimi, coğrafi konumu, iktisadi yapısı, tarım, hayvancılık, sanayi ve üretim imkânları, idari ve askeri yapısı, bürokratları, görevlileri, köyleri ve eğitim durumu gibi hususlarda önemli ve detaylı bilgiler mevcuttur. 1907 yılında Gevgeli merkezinde 911 hane ve 5.193 nüfus bulunmaktadır. Bunların 1.213'ü Müslüman, 827'si Bulgar, 1816'sı Rum, 133'ü Sırp, 27'si Ulah, 18'i Musevi, 14'ü Katolik, 145'i gayrimüslim Kıpti olarak kaydedilmiştir. Kendisine bağlı olan 65 köyle beraber Gevgeli'nin toplam nüfusu ise 47.959'dur. Bunun 19.377'si Müslüman, 1.161'u Bulgar, 8.430'u Ulah, 5.867'si Rum, 2008'si Katolik, 349'u Sırp, 18'si Musevi ve 300'ü gayrimüslim Kıptidir.[16]

Tablo 2: 1907 Yılında Gevgeli'nin Nüfus Yapısı

Kaynak: Selanik Vilayeti Salnamesi 1325, 280-281.

Gevgeli merkezinde 980 hane, 286 dükkân, 25 mağaza, 5 han, 1 otel, 55 böcekhane, 1 hamam, 2 eczane, 3 cami, 1 medrese, 1 erkek iptidaiye mektebi, 1 kız iptidaiye, 1 rüşdiye mektebi, 2 Rum mektebi, 2 Bulgar mektebi, 1 Katolik mektebi, 1 Sırp mektebi, 1 Ulah mektebi, 1 Bulgar kilisesi ve 2 Rum kilisesi vardır. Gevgeli merkezinde muntazam bir hükümet konağı, kumandanlık dairesi, kışla-i hümayun, redif dairesi, debboy (depo), cephane,

[14] BOA, *Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I)*, No. 40/2402.
[15] BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD)*, No. 34/31.
[16] *Selanik Vilayeti Salnamesi 1325*, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik: 1325, s. 267-292.

top ambarı, duyûn-ı umumiye idaresi, harir (ipek) fabrikası, telgrafhane, belediye dairesi, gazhane ve silahhane bulunmaktadır. Hükümet konağı, 1885 yılında, cephane 1890 yılında, redif dairesi 1901 yılında ve bir tabur askerin kalabileceği Kışla-i Hümayun 1905 yılında inşa edilmiştir. Selanik-Üsküp demiryolu hattı üzerinde bulunduğu için şehir gelişmektedir. Gevgeli'de ipek kozacılığı yaygın olarak yapılmakta ve her sene koza panayırı kurulmaktadır.[17]

1907 yılında Gevgeli'ye bağlı 65 köy arasında Müslümanların müstakil ve karışık olarak yaşadığı köy sayısı 23'tür. Bu köylerden 21'inde mektep bulunmaktadır. 2 köyde ise henüz mektep açılmamıştır. 8 köy mektebinde eğitim köy imamları tarafından eski usul (usûl-ı atîka) üzere, 10 köy mektebinde ise muallimler tarafından yeni usul (usûl-ı cedîde) üzere eğitim yapılmaktadır. Mayadağ köyünde iki mektep ve ikişerden dört muallim ve Notya köyü mektebinde ise 3 muallim vardır. Sadece 6 köydeki muallimlerin maaşları Hisse-i İâne-i Maarif'ten[18] karşılanmaktadır. Diğer muallimlerin maaşlarını ise köylüler tedarik etmektedirler. Gevgeli merkezinde erkek iptidaiye mektebinde 3 muallim, kız iptidaiye mektebinde bir muallime ve rüştiye mektebinde ise bir muallim vardır. Merkezdeki bu muallimlerin maaşları Gevgeli Maarif İdaresi tarafından ödenmektedir.[19]

Tablo 3: Osmanlı Son Döneminde Gevgeli ve Köylerinde Bulunan İslam ve Gayrimüslim Mektepleri

Gevgeli merkezindeki İslam mektepleri	1 medrese, 1 erkek iptidaiye mektebi, 1 kız iptidaiye mektebi, 1 rüştiye mektebi
Gevgeli merkezindeki gayrimüslim mektepler	2 Rum mektebi, 2 Bulgar mektebi, 1 Katolik mektebi, 1 Sırp mektebi, 1 Ulak mektebi
İslam mekteplerinin olduğu köyler	Mayadağ, Kara Sinan, Alçak, Gurunçet, Mirzen, Negorçe, Boğruç, Boprek, Selimli, Ovaropçe, Buymiçe, Çınardere, Notya, Boğdance, Bekirli, Çidemli, Ereselli, Seydili, Devecili, Pırdeiç

[17] *Selanik Vilayeti Salnamesi 1325*, s. 267-292; Kıel, "Gevgili", Ek-1, s. 475-476.
[18] Hisse-i İâne-i Maarif: 2. Abdülhamid döneminde eğitim masraflarının karşılanması amacıyla öşür vergisinden eğitim için tahsis edilen kısma denir. Zamanla emlak ve bina vergileri de bu alana aktarılmıştır. Maarif Hisse-i İanesi olarak adlandırılır. Bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.159; Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 186-187; Cevdet Kırpık, "II. Abdülhamid Döneminde Kayseri İptidai Mektepleri (1876-1908)", *BELLETEN*, Cilt 87, Sayı 308, Nisan 2023, s. 161.
[19] *Selanik Vilayeti Salnamesi 1325*, s. 280-281.

Bulgar mekteplerinin olduğu köyler	Beyafça, Boğdance, Boğruç, Boymice, Gurgur, Kevata, Garçişte, Dambeva, Karasule, Kavançe, Koneska, Leskova, Maçikova, Mirzen, Rahobça, Sermenli, Sehova, İsmikoyçe, Ustuyan, Tuşem, Uşleb, İzvor, Mirafçe, İsmol ve Petrova
Rum mekteplerinin olduğu köyler	Boğdance, Ustuyan, Boğruç, Boymiçe, Karasule, Negorçe, Boyence, Uşan, Livadya, sehova, Muin, Davidova
Sırp mekteplerinin olduğu köyler	Sehova, Maçikova, Boğruç, Ustuyan, Boğdance, Mirzen
Ulah mekteplerinin olduğu köyler	Yoniçe, Kopa, Uşan, Livadya, Berislaf, Loğançe Suma
Katolik mekteplerinin olduğu köyler	Boğdançe ve Muin. Palurçe köyünde İtalyan rahibeleri tarafından tesis edilen bir mektep vardır.

Kaynak: Selanik Vilayeti Salnamesi 1325, 280-281.

Osmanlı son döneminde Gevgeli'deki idari teşkilatlanma hakkında Selanik vilayeti salnamelerinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Gevgeli'deki en üst yönetici kaymakamdı. Kaza, erkân-ı kaza denilen ana kadro tarafından yönetiliyordu. Erkân-ı kaza'nın başında kaymakam bulunuyordu. Burada naip, kaymakam muavini, mal müdürü ve tahrirat kâtibi erkân-ı kaza içerisinde yer alıyordu. Meclis-i İdare denilen meclis, kazanın idaresinde en önemli yetkili meclisti. Meclis-i idarenin başkanlığını kaymakam yürütüyordu. Bu meclisin tabiî ve seçilmiş üyeleri vardı. Tabiî üyeler şunlardı: 1. Naip, 2. Kaymakam muavini, 3. Müftü, 4. Metropolit vekili, 5. Mal müdürü ve 6. Tahrirat kâtibi. İdare meclisinin seçilmiş üyeleri ise iki Müslüman iki de gayrimüslim olan şehrin önde gelen kişileri idi.[20]

Gevgeli'de kaymakamın idaresi altında çeşitli resmî kurumlar ve birimler vardı. Bunlar şunlardır. 1. İdare Meclisi 2. Bidâyet mahkemesi 3. Mal kalemi 4. Belediye dairesi 5. Vesâit-i Nakliyye-i Askeriyye Komisyonu 6. İstatistik Heyet-i Tahrirîyesi 7. Maarif Komisyonu 8. Ziraat Bankası Sandığı ve Ziraat Banka Sandık Meclisi 9. Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası 10. Reji İdaresi 11. Zabıta İdaresi 12. Eytam Komisyonu 13. Ferağ ve İntikal Komisyonu 14. Duyûn-ı Umumiye İdaresi 15. Erkek Rüştiye Mektebi 16. Erkek İptidaiye Mektebi 17. Kız İptidaiye Mektebi 18. Çeşitli memurlar (Tapu kâtibi, nüfus memuru, nüfus kâtibi, evkaf muhasebecisi, telgraf memuru, telgraf muavini, orman ondalık memuru, mahkeme-i şeriyye kâtibi, eytam müdürü, mukavelat muharriri, şimendifer memuru, duyûn-ı umumiye memuru ve kâtibi, aşar kâtibi)[21]

[20] *Selanik Vilayeti Salnamesi 1325*, s. 288-292.
[21] *Selanik Vilayeti Salnamesi 1325*, s. 288-292.

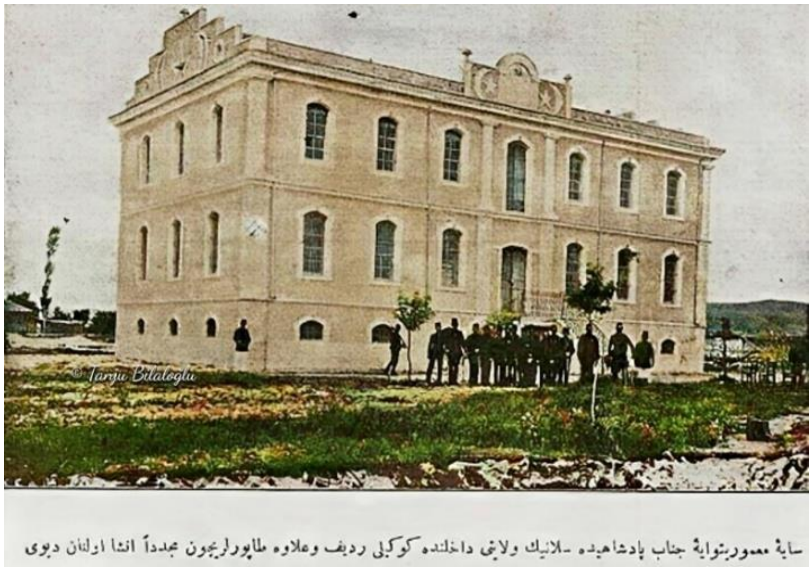
Şekil 1: Gevgeli Hamidiye Kışla-i Hümâyun. (1886)

Kaynak: Tanju Bilaloğlu, Özel Arşiv, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2024
Resimdeki yazı "*Gevgeli'de müceddeden inşa olunan Hamidiye Kışla-i Hümayun'un resm-i fotoğrafisidir*. 1304"[22]

[22] Tanju Bilaloğlu, Özel Arşiv, https://www.facebook.com/photo/?fbid=177412254699168&set=a.177412448032482, (21.04.2024).

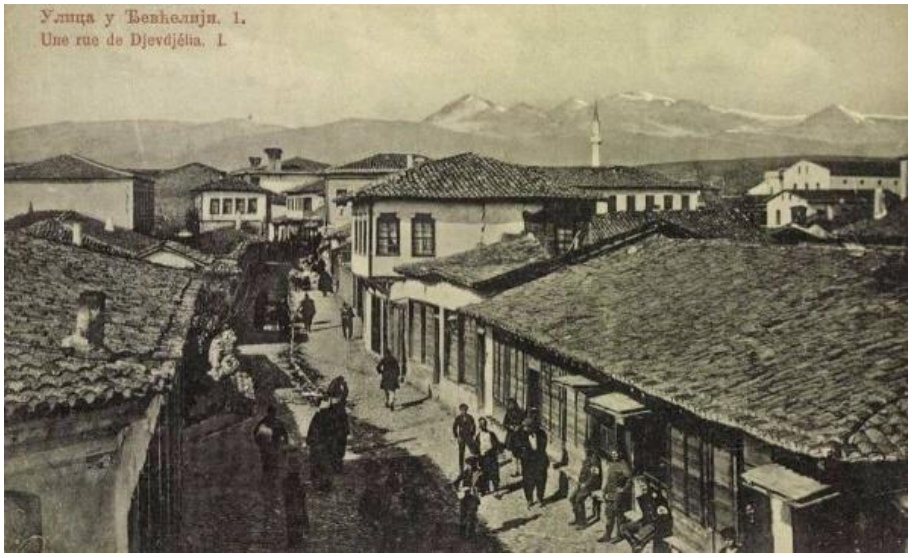
Şekil 2: Gevgeli'de Redif Taburları İçin Yapılan Bina

Kaynak: Tanju Bilaloğlu, Özel Arşiv, https://www.facebook.com/photo/?fbid=177412254699168&set=a.177412448032482, (21.04.2024).
Resimdeki yazı "*Saye-i ma'mûriyet-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde Selanik vilayeti dâhilinde Gevgili Redif ve ilave taburlarıyçûn müceddeden inşa olunan debboy*" [23]

[23] Tanju Bilaloğlu, Özel Arşiv, https://www.facebook.com/photo/?fbid=177412254699168&set=a.177412448032482, (21.04.2024).

Şekil 3: Gevgeli Çarşısı ve Camisi

Kaynak: Képcsarnok, "Une rue de Djevdjélia", https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1360986/?list=eyJxdWVyeSI6ICJDSU1LRT0oXCJzdGF0dWVcIikifQ&img=0, (24.04.2024)[24]

Bu çalışmada Gevgeli'deki müftü, naip ve fetvahane müsevvidi olarak çalışan görevliler üzerinde durulacağı için bu görevler hakkında da bir malumatın verilmesinde fayda olacaktır. Fıkhi bir meselenin dinî-hukuki hükmünü açıklamaya/cevaplamaya fetva, bunu cevaplayan kişiye müftü denir. Yani müftü, dinî soruları cevaplayan ve fetva veren kişidir. Osmanlı döneminde 15. yüzyılda Molla Fenarî'nin Bursa müftülüğüne tayin edilmesiyle müftülük/şeyhülislamlık (meşihat) makamı kurulmuştur. Şeyhülislam bu kurumun en başına getirilmiş ve meşihat makamına bağlı olarak vilayet, sancak ve kazalarda halkın dinî sorularına cevap verecek müftüler atanmıştır.[25] Bu müftüler görev yerlerindeki şehirlerin/kazaların

[24] Képcsarnok, "Une rue de Djevdjélia", https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1360986/?list=eyJxdWVyeSI6ICJDSU1LRT0oXCJzdGF0dWVcIikifQ&img=0, (24.04.2024); Gevgelija İnfo, "Интересни податоци за Гевгелија во минатото", https://www.facebook.com/100064336193554/posts/1985885384789689/, (24.04.2024).

[25] Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 12, İstanbul 1995, s. 486-496.

idare meclislerinde de görev alarak yönetimde söz sahibi olmuşlardır.[26] Çeşitli dairelerde yazışmaları müsvedde olarak hazırlayan kâtiplere müsevvit denmektedir.[27] Fetvahane müsevvidi ise meşihat makamında fetvahanede görev yapan müsvedde hazırlayan kâtip anlamına gelmektedir. Tanzimat Dönemi'nde ilmiye teşkilatında yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde kadı (hâkim) yerine bütün şer'î hâkimler için "naip" ifadesi kullanılmıştır. Naipler bilgi, birikim, tecrübe ve yeteneklerine göre beş sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf naipler vilayetlere ve ikinci sınıf naipler kaymakamlık olan kazalara atanmıştır. Diğer kazalar ve beldeler ise merkeze yakınlık ve büyüklüklerine göre üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf naipliklere ayrılmıştır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıftaki naipler imtihanla belirlenerek bilgi ve tecrübelerine göre uygun sınıftaki naipliklere tayin edilmiştir. Naiplerin yetişmesi için 1855 yılında "Muallimhâne-i Nüvvâb" okulu kurulmuş ve 1883 yılında bu okulun adı Mekteb-i Nüvvâb olarak değiştirilmiştir. Şeyhülislamlığa bağlı olan bu mektepte imla, inşa, hüsn-i hat, ilam, ferâiz, fıkıh, fenn-i sak ve hesap gibi dersler okutulmuştur.[28]

Osmanlı son döneminde Meşihat ve Osmanlı Arşivinde bilgileri bulunan Gevgeli ulemasından Gevgeli naipleri Hüseyin Hüsnü Efendi ve Kasım Tevfik Efendi, Gevgeli müftüleri Mustafa Hulusi Efendi ve Mustafa Lütfi Efendi ile fetvahane müsevvidi Gevgelili Hafız Abdullah Efendi hakkında tespit edilebildiği kadar şu bilgilere ulaşılmıştır:

1. Gevgeli Naibi Hüseyin Hüsnü Efendi

Hüseyin Hüsnü Efendi 1843 yılında doğmuştur.[29] Babası, Yanya eyaletine bağlı Ergiri sancağı[30] dâhilinde Behova köyünden Cafer Ağa'dır. Hüseyin Hüsnü Efendi, Behova köyündeki sübyan mektebinde mukaddime-i ulum denilen okuma, yazma ve temel dinî bilgileri derslerini almıştır. Ayrıca özel bir muallimden Arapça, Farsça, hesap, rika ve talik hatları derslerini

[26] *Selanik Vilayeti Salnamesi 1325*, s. 288-292.
[27] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Kâtip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 25, Ankara 2022, s. 53-55.
[28] İlhami Yurdakul, "Mekteb-i Nüvvâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt EK-2, Ankara 2019, s. 240-241.
[29] İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 1.
[30] Ergiri, 19. yy.'da Yanya vilayetine bağlı bir sancak konumunda yer almıştır. Sancağın merkez şehri olan Ergirikasrı, günümüzde Güney Arnavutluk'ta Gjirokaster olarak anılmaktadır. Geniş bilgi için bakınız Machiel Kiel, "Ergirikasrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 11, İstanbul 1995, s.298-299; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları,* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 254.

tahsil etmiştir. Akabinde 1861 yılında Yenişehir eşrafından İstanbul Meclis-i Eytam azasından Malik Efendi'den ders almıştır. 1863 yılında İstanbul'a giderek burada Abdulhalim Medresesi'nde[31] kalmış ve 4-5 seneyi geçkin Fatih dersiam hocalarından Abdurrahman Efendi'den ve Şevket Efendi'den "Tasavvurât"a[32] kadar dersler almıştır. Türkçe ve Rumca konuşmakta ve yazmaktadır. Arnavutça bilmekte ve konuşmaktadır. Telif ettiği bir eseri bulunmamaktadır.[33] Hüseyin Hüsnü Efendi'nin klasik medrese müfredatı ile modern unsurları birleştiren bir eğitim aldığı görülmektedir. Arapça ve Farsçanın yanı sıra matematik ve hat dersleri alması, ayrıca Rumca ve Arnavutça bilmesi, onun çok kültürlü bir çevrede yetiştiğini göstermektedir. Bu, Osmanlı taşrasındaki bürokrat-ulema tipolojisinin ulusçu hareketler karşısında "çokdilli-multikültürel" bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Hüseyin Hüsnü Efendi, 13 Ağustos 1866 tarihinde, 1000 kuruş maaşla Erzurum vilayetinde Hınıs ve Tekman kazası naipliğine tayin edilmiştir. 13 Haziran 1870 tarihine kadar yaklaşık 4 yıl burada vazifesini ifa etmiştir. Akabinde istifa etmiştir. 21 Mayıs 1871 tarihinde 670 kuruş maaşla Prizren vilayeti Bar kazası naipliğine ataması yapılmıştır. 12 Temmuz 1875 tarihine kadar görev yapmış ve bu tarihte ayrılmıştır. 8 Haziran 1876 tarihinde Yanya vilayeti Ergiri sancağı Tepedelen kazası naipliğine tayin edilmiştir. 900 kuruş maaşla burada iki yıl çalışmıştır. 14 Ocak 1880 tarihinde 750 kuruş maaşla İşkodra sancağı Akçahisar kazası naipliğine görevlendirilmiştir. Buradaki görevi bittikten sonra 22 Haziran 1883 tarihinde Selanik sancağı

[31] Abdulhalim Medresesi, İstanbul Fatih'te Otlukçu Yokuşunda bulunmaktadır. Medrese Eski Mısır Kahire Kadısı Abdülhalim Efendi adına yaptırılmıştır. Kırımlı Abdülhalim Efendi Medresesi ve Eczanesi Vakfı bünyesinde hizmet vermiştir. Bkz. BOA, *Cevdet Maarif (C.MF)*. No. 65/3216, No. 173/8621; BOA, *MF.İBT*. No. 273/68; BOA, *Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB)*. No. 495/82; BOA, *Plan-Proje (PLK.p).* No. 542; *DH.MKT*. No. 1504/17; No. 1916/48

[32] Tasavvurât: Mantık ilminde bilinmesi gerekli olan külli kaidelerin yer aldığı bölüme denir. Bu bölüm mantık ilmiyle ilgili yazılan kitapların ana bölümlerinden birini teşkil eder. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Özturan, *Müteahhirîn Dönemi Mantığında Tasavvurat -Ali b. Ömer Kâtibî ve Kutbuddin Râzî Örneği-* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ömer Mahir Alper, İstanbul 2013, s. 1-2; Müteahhirîn dönemi mantıkçıları mantık konularını Tasavvurât ve tasdikât olmak üzere iki ana bölümde ele almışlar ve bu hususta müstakil eserler yazmışlardır. Kutbüddin er-Râzî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Sirâceddin Muhammed el-Hüseynî İbn Şerefşah, Celâleddin ed-Devvânî ve İsâmüddin el-İsferâyînî'nin telifleri ile Muhammed Mîr Zâhid b. Muhammed Selîm el-Herevî'nin Kutbüddin er-Râzî'nin risalesine yazdığı şerh konuyla ilgili en önemli eserlerdendir. Geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, "Tasavvur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 126-127.

[33] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 1.

Doyran kazası naipliğine atanmıştır. Bu vazifesinden sonra 16 Ağustos 1886 tarihinde Edirne vilayeti Darıdere kazası naipliğine gönderilmiştir. 1250 kuruş maaşla iki yıl çalışmıştır. 7 Eylül 1888 tarihinde 750 kuruş maaşla Kosova vilayeti Palanka kazası naipliğine daha sonra 29 Haziran 1889 tarihinde ise 500 kuruş maaşla Ergiri sancağı Pogon kazası naipliğine tevcih edilmiştir.[34] Hüseyin Hüsnü Efendi, burada aşar müzayedesi görevini de ifa etmiştir. Bu görevi esnasında Ergiri sancağı muhasebecisi Yaver Efendi idare meclisinde ve müzakere sırasında Hüseyin Hüsnü Efendi'ye bazı hakaretlerde bulunmuştur. Hüseyin Hüsnü Efendi de onu Meşihat makamına şikâyet etmiştir. Adliye Nezaretine gönderilen 9 Nisan 1890 tarihli belgeden anlaşıldığına göre bu olay üzerine yapılan incelemelerde naibin haksız olduğu ifade edilmiştir.[35] Pogon'daki vazifesinden sonra 18 Nisan 1893 tarihinde 1250 kuruş maaşla Selanik vilayeti Gevgeli kazası naipliğine tayin edilmiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi, vazifeleri boyunca hakkında herhangi bir şikâyete maruz kalmamış ve mahkemeye sevk edilmemiştir. Görevlerini güzelce yaptığına dair hakkında meclis-i intihap tarafından verilen hükkâm-ı intihap şehadetnamesi bulunmaktadır. 6 Eylül 1893 tarihinde Gevgeli kaymakamı, naip Hüseyin Hüsnü Efendi hakkında "*Nâib-i mûmâ ileyhin suret-i ifadesi makrûn-ı hakikat bulunduğu evrâk-ı merbûta münderecâtından anlaşıldığı misüllü buraca da hüsn-i hizmet ve gayreti meşhûd olmakda bulunduğu tasdik kılınır*" ifadelerini kullanmıştır. Bununla onun vazifesini güzelce yaptığını ve gayretli çalıştığını ifade etmiştir.[36] Hüseyin Hüsnü Efendi, 7 Eylül 1893 tarihinde Meşihat Makamına yazdığı yazıda tercüme-i hâl varakasını iki nüsha olarak hazırladığını, bunları Meşihat Makamının Sicil-i Ahval Şubesine gönderilmek üzere Selanik merkez niyabet şubesine teslim ettiğini beyan etmiştir.[37]

Hüseyin Hüsnü Efendi, 28 Mart 1895 tarihine kadar iki yıl Gevgeli naipliği yapmıştır. Daha sonra 18 Mayıs 1898-17 Nisan 1900 tarihleri arasında 125 kuruş maaşla iki yıl Aydın vilayeti Ödemiş kazası naipliği görevini ifa etmiştir. 24 Kasım 1900-3 Kasım 1902 tarihleri arasında 125 kuruş maaşla Yanya eyaleti Margiliç kazası naipliği yapmıştır. En son ise 9 Aralık 1905-17 Ağustos 1906 tarihleri arasında Alasonya kazası naibi olarak çalışmıştır. Bu görevini yaparken 18 Ağustos 1906 tarihinde vefat etmiştir.[38]

[34] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 1.
[35] BOA, *DH.MKT.* No. 1682/94; 1716/16.
[36] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 1.
[37] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 2.
[38] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 4-6.

Hüseyin Hüsnü Efendi Alasonya naibi iken yedi aydır ödenmeyen maaşının ödenmesi konusunda Manastır vilayeti müfettişliğine 6 Eylül 1905 tarihinde bir istida yazmıştır.[39] Hüseyin Hüsnü Efendi, bu maaşını alamadan vefat etmiş, daha sonra 1913 yılında varisleri mağdur ve fakir durumda olduklarını ifade ederek bu miktarın ödenmesini Manastır defterdarlığından talep etmiştir.[40]

16 Aralık 1897 tarihli bir yazıda eski Gevgeli naibi Hüseyin Hüsnü Efendi'ye ait sınıf-ı hâmis imtihan, nüfus tezkireleri, dokuz adet hüsn-i hâl ve berat mazbatasının tasdik edilmiş suretleri, naipliğe ait ahvali, tercüme-i hâl varakası gibi belgelerin gönderilmiş olduğu ifade edilmiştir. Ancak Meşihat Arşivi'nde Hüseyin Hüsnü Efendi'ye ait dosyada gönderildiği ifade edilen nüfus tezkiresinin, sınıf-ı hâmis imtihan belgesinin ve dokuz adet hüsn-i hâl mazbatasının olmadığı tespit edilmiştir.[41]

Hüseyin Hüsnü Efendi vefat ettiğinde geride ailesinden yedi kişi bırakmıştır. En büyük oğlunun adı Bahri Efendi'dir.[42] 1882 yılında Behova'da doğan Bahri Efendi, sübyan ve rüştiye mektebini bitirdikten sonra İstanbul'a gitmiş ve burada idadi mektebinden sonra 1911 yılında Darülfünun'un Tıbbiye şubesinden mezun olmuştur. Bahri Efendi aynı yıl Yanya vilayetinin Pogon kazasına belediye tabibi olarak tayin edilmiştir.[43]

Osmanlı arşivlerine bakıldığında Gevgeli naipliği yapan başka bir Hüseyin Hüsnü Efendi'nin olduğu görülmektedir. Çalışmaya konu olan Hüseyin Hüsnü Efendi, aslen Ergirili olup 1893-1895 yılları arasında Gevgeli naipliği yapmıştır. Diğer Hüseyin Hüsnü Efendi ise, aslen Rusçuklu olup[44] medrese eğitiminden sonra Nüvvâb mektebini bitirmiş, Beyrut vilayetinin Sor kazası naibi olmuş daha sonra[45] 1903-1904 yıllarında Gevgeli naibi olarak vazife yapmıştır.[46] Bu isim benzerliğinin karıştırılmaması gerekir. Bu husus Osmanlı biyografik çalışmalarında karşılaşılan "isim benzerliği" sorununa tipik bir örnektir. Bu durum, sicil kayıtlarının titizlikle karşılaştırılmasını

[39] BOA, *TFR.I.ŞKT*. No. 72/7125.
[40] BOA, *Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN)*. No. 149/14898.
[41] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170/01, s. 1-9.
[42] BOA, *TFR.I.MN*. No. 149/14898.
[43] BOA, *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi* (*DH.SAİDd*.). No. 178/364.
[44] BOA, *TFR.I.ŞKT*. No. 50/4959.
[45] BOA, *TFR.I.SL*. No. 15/1428.
[46] BOA, *TFR.I.ŞKT*. No. 42/4132; No. 52/5174; No. 171/17076

zorunlu kılmakta, ayrıca biyografik çalışmaların metodolojik zorluklarını ortaya koymaktadır.

2. Gevgeli Naibi Kasım Tevfik Efendi

Kasım Tevfik Efendi, 1856 yılında Ergiri kazasında doğmuştur. Babasının adı dördüncü sınıf naiplerinden Abdullah Efendi'dir. Kasım Tevfik Efendi, Ergiri'de sübyan mektebinde mukaddime-i ulum dersleri görmüştür. Rüştiye mektebinde Arapça, Farsça, fen, hesap, tarih, coğrafya, rika hattı ve sülüs hattı derslerini mükemmelen okumuş ve şehadetname almıştır. Ergiri Medresesi'nde muallim-i mahsustan nahiv ve me'ânî ilmini okuduktan sonra 1876 yılında İstanbul'a gelmiştir. Burada Çiftebaş Kurşunlu Medresesi'nde ikamet ederek mütemadiyen Fatih dersiamı hocalarından akaide kadar tüm dersleri okumuştur. Türkçe ve Rumca konuşup yazmakta ve Arnavutça konuşmaktadır. Telif ettiği bir eseri yoktur. Rüştiye mektebinden aldığı şehadetnameyi her nasılsa zayi etmiştir. Kasım Tevfik Efendi, 1881 yılında Mekteb-i Nüvvâb'a imtihanla kayıt olmuş ve kaydı kabul edilmiştir. 1883 yılında yapılan imtihan sonunda başarılı olarak naipliğin beşinci sınıfından dördüncü sınıfına yükselmiştir. 17 Mayıs 1884 tarihinde 1250 kuruş maaşla Aydın vilayeti Tavas kazası naipliğine tayin edilmiştir. Güzel hizmetlerine mükâfaten görevi üç ay daha uzatılmış ve Mayıs 1886'da buradan ayrılmıştır. Bir sene mülâzemetten sonra 9 Mayıs 1887 tarihinde 1250 kuruş maaşla Selanik vilayeti Kesendire kazası naibi olarak atanmıştır. 16 Nisan 1889 tarihine kadar burada iki yıl görev yapmıştır. Mülâzemetin akabinde 4 Aralık 1889 tarihinde 1250 kuruş maaşla Yanya vilayeti Avlonya kazası niyabetine tayin edilmiştir. Bazı şeri maniler sebebiyle buradaki görevinden 5 Eylül 1890 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır. Az bir müddet mülâzemetten sonra 22 Haziran 1891 tarihinde 1250 kuruş maaşla Selanik vilayeti Gevgeli kazasına naip olarak görevlendirilmiştir. 20 Şubat 1892 tarihinde bir kıta ruûs ile taltif edilmiştir. Görev süresinde, hakkında herhangi bir şikâyet olmamış ve mahkemeye sevk edilmemiştir.[47]

Kasım Tevfik Efendi, 3 Ağustos 1894-11 Temmuz 1897 tarihleri arasında 1500-1250 kuruş maaşla Karaferye kazası naipliği, 5 Haziran 1898-20 Şubat 1899 tarihleri arasında 1125 kuruş maaşla Zile kazası naipliği, 22 Ağustos 1899-30 Temmuz 1901 tarihleri arasında 1125 kuruş maaşla Keşan kazası naipliği, 9 Mayıs 1902-29 Eylül 1903 tarihleri arasında 1125-1300 kuruş maaşla Pirlepe kazası naipliği, 25 Mayıs 1905-15 Kasım 1905 tarihleri

[47] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 1.

arasında 1250 kuruş maaşla Erdek kazası naipliği ve son olarak da 28 Mayıs 1907-22 Kasım 1907 tarihleri arasında 1125 kuruş maaşla Ödemiş kazası naipliği yapmıştır.[48] Kasım Tevfik Efendi'nin 12 Kasım 1892 tarihinde Meşihat Makamına gönderdiği yazıda, Meşihat-penâhîlerinin emri gereğince terâcim-i ahval evrakını ve çeşitli evrak ve mazbata suretlerini söz konusu makama gönderdiğini ifade etmiştir.[49]

Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahvâl Şubesi tarafından Meşihat Makamına gönderilen 21 Eylül 1902 tarihli yazıda Kasım Tevfik Efendi'nin, Zile, Keşan ve Pirlepe kazaları naipliği yaparken vazifesini güzelce yaptığı ve hakkında herhangi bir şikâyetin bulunmadığı ifade edilmiştir.[50] Aynı şubenin 4 Şubat 1903 tarihinde Meşihat Makamına gönderdiği yazıda Kasım Tevfik Efendi'nin, 19 Şubat 1892 tarihinde devriye müderrisliği ve ibtidâ-i hâric Bursa müderrisliği payesine terakki ettiği ve nail olduğu beyan edilmiştir.[51] Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahvâl Şubesi'ne ait 9 Ağustos 1908 tarihli müsvedde varakasında Kasım Tevfik Efendi'nin vefat ettiği, ailesine maaş bağlanması için gerekli tahkikatın tamamlanıp hizmet cetvelinin hazırlanarak ihtiyaç duyulan belgelerle Meşihat Makamına gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[52] Meşihat Arşivi'nde Kasım Tevfik Efendi'ye ait zarfın üzerinde merhum Kasım Efendi'nin ailesine maaş tahsisi hakkındaki muamelenin tamamlandığı bildirilmiştir.[53]

3. Gevgeli Müftüsü Mustafa Hulusi Efendi

Mustafa Hulusi Efendi, 1845 yılında Gevgeli kazasının Mayadağ Pazarlı Mahallesi'nde doğmuştur.[54] Adına "Mayadağ'dan Kalkan Kazlar" türküsünün yazıldığı Mayadağ, günümüzde Yunanistan'da Kilkis'e bağlı Fanos adıyla bilinmektedir.[55] Babasının adı Ali Efendi'dir. Mustafa Hulusi Efendi, 1849 yılında iptidai mektebine girmiş ve eski usul üzere Kur'ân-ı Kerîm, tecvit, ilmihal, Türkçe ve hesap derslerini okumuştur. 1856 yılında okulunu bitirmiş akabinde Mayadağ Medresesi'nde sarf ve nahiv ilmini

[48] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 10.
[49] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 2.
[50] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 5-6.
[51] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 7.
[52] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 13.
[53] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0723/01, s. 14.
[54] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542/01, s. 1.
[55] Neval Konuk, "Neval Konuk ve Balkanlar", https://www.facebook.com/profile/100069387454268/search/?q=maya%20da%C4%9F, (19.04.2024).

okumuş ve 1862 yılına kadar burada medrese eğitimine devam etmiştir. Daha sonra kaza merkezine gelerek Gevgeli Medresesi'nde fen, mantık, me'ânî, beyan, bedî', fıkıh, usul-ı fıkıh, hikmet, kelam, ahlak, hadis, tefsir gibi ilim dallarında dersler okumuştur. Eylül 1872 tarihinde Sufi Hoca olarak şöhret bulan dersiamdan Mustafa Kamil Efendi'den icazetname almıştır. Hocasının emir ve ihtiyarı, Gevgeli Müslüman ahalisinin rey ve ittifaklarıyla Gevgeli Medresesi'nde müderris olarak görev yapmaya başlamıştır. Burada 20 yıl müderrislik yapmış, Arapça ve şeri ilimler alanında dersler vermiştir. Yetiştirdiği 25 talebesine icazetname vermeye muvaffak olmuştur. Mustafa Hulusi Efendi'nin telif ettiği bir eseri yoktur. Beşinci rütbeden bir kıta mecidî nişanına nail olmuştur. 30 Ocak 1892 tarihinde Meşihat Makamı tarafından Gevgeli müftüsü olarak tayin edilmiştir. Vazifesi boyunca hakkında herhangi bir şikâyet söz konusu olmamış ve mahkeme altına alınmamıştır. Gevgeli kaymakamı, Meşihat Makamına gönderdiği 14 Ağustos 1892 tarihli yazıda Mustafa Hulusi Efendi'nin görevi konusunda yeterli, kifayetli, etkili, dirayetli ve istikametli olduğunu ifade etmiştir.[56]

[56] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542/01, s. 1; BOA, *DH.SAİDd*. No. 55/129.

Şekil 4. Gevgeli müftüsü Mustafa Hulusi'nin Doğduğu Gevgeli'ye Bağlı Mayadağ Kasabası ve Camii

Kaynak: Neval Konuk, "Neval Konuk ve Balkanlar", (19 Nisan 2024).[57]

Meşihat Arşivi'nde Mustafa Hulusi Efendi'nin hocası Mustafa Kamil Efendi'den 1872 yılında aldığı icazetnamenin bir sureti vardır. İcazetname besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştır. Daha sonra ilmin fazileti ile ilgili ayet ve hadislere yer verilmiştir. Mustafa Kamil Efendi, talebesi Mustafa Hulusi'ye akli, naklî, amelî, ilmî, tefsir, hadis, usul, furû' alanlarında icazet verdiğini açıklamış akabinde hocaların silsilesine yer vermiştir.[58] İcazetnamedeki hocaların silsilesini gösterir tablo şu şekildedir:

[57] Neval Konuk, "Neval Konuk ve Balkanlar", https://www.facebook.com/profile/100069387454268/search/?q=maya%20da%C4%9F, (19.04.2024).
[58] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542/01, s. 4.

Tablo: 4. Mustafa Hulusi'ye Ait İcazetnamedeki Hocaların Silsilesi

<table>
<tr><td colspan="4">Mustafa Hulusi Efendi</td></tr>
<tr><td colspan="4">Mustafa Kamil Efendi</td></tr>
<tr><td colspan="4">Seyyid Mehmed Hilmi b. Süleyman</td></tr>
<tr><td colspan="4">Yusuf Efendi b. Ahmed Kavalalı (İstanbul'da) ve
Seyyid Abdulehad en-Nurî Efendi Konevi (Konya'da)</td></tr>
<tr><td colspan="4">Seyyid Abdulehad en-Nurî Efendi Konevi'nin silsilesi (Konya'da)</td></tr>
<tr><td>Veliddin Efendi el-Akşehrî</td><td>Seyyid Ahmed Efendi (Hadım müftüsü)</td><td>Mehmed Emin Efendi (Hadım Müftüsü)</td><td>Seyyid Numan Efendi b. Kutub el-Hâdimî (Hadım müftüsü)</td></tr>
<tr><td>- Ahmed Efendi el-Akşehrî
- Salih el-Ankaravî
- Uzun Hoca-zâde İsmail el-Konevî
- Kara Halil Efendi el-Konevî</td><td>- Amcası Mehmed Emin Efendi (Hadım Müftüsü)
- Seyyid Abdullah Efendi (Hadım müftüsü)
- Müftü-zâde Şeyh Mehmed Efendi ibni Yusuf el-Antâlî
- Mevlana Mustafa el-Boluvî
- Şeyh Ahmed el-Ürgübî</td><td>- Amcası Seyyid Mehmed Said Efendi el-Hâdimî
- Amcası Mehmed Emin Efendi el-Hâdimî
- Dayısı Mehmed Naim Efendi el-Hâdimî</td><td>- Kardeşi Mehmed Emin Efendi (Hadım Müftüsü)
- Kardeşi Seyyid Mehmed Said Efendi
- Müftü-zâde Şeyh Mehmed Efendi ibni Yusuf el-Antâlî</td></tr>
<tr><td colspan="4">Şeyh Ebû Said Muhammed Efendi el-Hâdimî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Muhammed et-Tarsûsî</td><td colspan="2">Ahmed el-Kâzâbâdî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Muhammed b. Ali el-Kâmilî</td><td colspan="2">Muhammed sahibü't-Tefsîr</td></tr>
<tr><td colspan="2">Hayreddin ed-Deylemî</td><td colspan="2">Molla Ali el-Gûrânî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ahmed b. Abdulğâlî</td><td colspan="2">Şeyh Abdullah el-Cezerî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Babası Şeyhülislâm Zekeriya el-Ensârî</td><td colspan="2">Ahmed el-Müncelî</td></tr>
<tr><td colspan="2">İbn Hacer el-Askalânî</td><td colspan="2">Mîrzacân eş-Şîrâzî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Şeyh Burhaneddin</td><td colspan="2">Celâleddin ed-Devvânî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Allame İbni Şahne</td><td colspan="2">Muhyiddin el-Kûşkenârî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Sirâceddin ez-Zebîdî</td><td colspan="2">Seyyid Şerîf el-Cürcânî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Abdullah es-Serahsî</td><td colspan="2">Mubârekşâh</td></tr>
<tr><td colspan="2">Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî</td><td colspan="2">Kutbuddin eş-Şîrâzî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Muhammed b. İsmail el-Buhârî</td><td colspan="2">el-Kâtib el-Kazvînî</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">İmam Fahreddin er-Râzî</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">İmam el-Gazzâlî</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">İmâmü'l-Haremeyn</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">İmâm Ebü't-Tayyib Muhammed b. Süleyman es-Sa'lûkî</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">İbrahim el-Mervezî</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">Ebû'l-Abbas Ahmed</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2">Ebü'l-Kâsım Osman</td></tr>
</table>

	Ebû İbrahim İsmail el-Müzenî
	Ebû Abdullah Muhammed b. İdris İmam eş-Şâfi'î
	İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
	İmamı Azâm Ebû Hanife Numan b. Sâbit
	Hammâd b. Süleymân
	İbrahim en-Neha'î
	Alkame b. Kays Ebû Abdurrahman b. el-Esved b. Zeyd Ebû Abdurrahman b. Abdullah b. Habîb
	Abdullah İbn Mes'ûd
	Ali b. Ebû Tâlib
	Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ (sas)
	Cebrail aleyhisselam
	Allahu Te'âlâ

Kaynak: MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542-01, s. 4-5.

Mustafa Hulusi Efendi'nin 1872 yılında aldığı bu icazetnamede belirtilen ulema silsilesi incelendiğinde bu silsiledeki isimlerin İstanbul ve Konya (özellikle Hadim) uleması yoluyla Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'de (ö. 1176/1762)[59] birleştiği görülmektedir. Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'den sonraki silsile ise iki koldan devam etmiştir. Bu kollardan biri İmâm Buhârî'ye (ö. 256/870) çıkmakta diğeri ise Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) dayanmaktadır. Bu da bölgedeki medrese eğitiminde hadis ilminde İmâm Buhârî'nin, fıkıh ilminde ise Ebû Hanîfe'nin ilmî otoritesinin olduğunu ortaya koymaktadır. Gevgeli medreselerindeki bu durum aslında Anadolu'daki medreselerle ve icazetnamelerle de benzerlik göstermektedir. Gevgeli müftüsü Mustafa Hulusi'nin icazetnamesi ile örneğin Amasya müderrislerinden Mîr Hasan Şirvânî Efendi, Harputî Ali Efendi, Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi ve Canikli Mehmed Efendi'nin icazetnameleri[60] karşılaştırıldığında bu icazetnamelerdeki ulema silsilelerinin Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'de birleştiği tespit edilmiştir. Bu durum el-Hâdimî'nin hem Balkanlar hem de Anadolu'daki medrese eğitimi ve icazetnamelerindeki rolünü de ortaya koymaktadır.

[59] Osmanlı döneminin önemli âlimlerinden kabul edilen Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve akaide dair çok sayıda eser yazmıştır ve talebeler yetiştirmiştir. Bk. Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 15, İstanbul 1997, s. 24-26.

[60] Hasan Telli, "Meşîhat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, (Aralık 2024), ss. 732-758.

Gevgeli naibi Kasım Tevfik Efendi, 3 Ağustos 1892 tarihinde Meşihat Makamına yazdığı yazıda Selanik Niyâbet-i Şer'iyyesi'nden tebliğ olunan emirname gereğince Gevgeli müftüsü Hacı Mustafa Efendi'nin tercüme-i hâl evrakının Meşihat Makamına gönderildiğini ifade etmiştir.[61]

Meşihat Arşivi'nde Hacı Mustafa Efendi'nin müftülük menşuresinin bir sureti vardır.[62] 31 Aralık 1891 tarihli bu belgede, Gevgeli'de müftü olmadığından ahalinin fetva almak için başka kazalara müracaat etmek zorunda kaldığı, mahalli meclis idaresinde yapılan müftülük seçiminde ehliyet ve liyakat sahibi olan Hacı Mustafa Efendi'nin Gevgeli müftüsü olarak seçilip atandığı, Selanik vilayetinin atama yazısını yazdığı, fetva verirken Hanefi mezhebinin en sahih, en çok tercih edilen görüşlerine ve muteber kitaplarına göre fetva vermesi ve imzasını "Gevgeli müftüsü" olarak atması gerektiği ifade edilmiştir.

Meşihat Arşivi'nde Hacı Mustafa Efendi'nin mecidî nişanının beşinci rütbesine nail olmasıyla ilgili yazının bir sureti vardır.[63] 14 Eylül 1887 tarihli bu belgede Gevgeli kazasında yeni yapılan ve açılışı gerçekleştirilen süvari kışlasının yapımında para toplama ve tedarik etme konusunda oldukça önemli katkılar sunan ve mesai harcayan Gevgeli müftüsü Mustafa Efendi'ye padişah tarafından mecidî nişanın beşinci rütbesinin verildiği ifade edilmiştir. Belgede müftü "*kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkikîn"* yani gerçeği araştırıp ortaya koyan âlimlerin kendisine uyduğu kimse olarak vasıflandırılmıştır. Bu övgü dolu ifadeler resmî yazışmalarda devletin, genelde müftülük makamına, özelde ise Gevgeli müftüsü Mustafa Efendi'ye iltifat ettiği ve nezaketli bir dil kullandığını göstermektedir.

14 Eylül 1887 tarihli başka bir belgede, Mustafa Efendi'nin yanı sıra Gevgeli kazasında yeni yapılıp açılan iki bölüklük bir bab süvari kışlası masraflarının toplanması ve tedarik edilmesinde oldukça gayretleri ve himmetleri olan Gevgeli kazası naibi Yusuf Ziya Efendi'ye de bir kıta mecidî nişanı verildiği ifade edilmiştir.[64]

[61] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542/01, s. 7.
[62] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542/01, s. 9.
[63] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 4542/01, s. 9.
[64] BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*. No: 1046/82202.

31 Mayıs 1897 tarihli bir belgede ifade edildiğine göre Hacı Mustafa Hulusi Efendi bazı durumlar sebebiyle müftülük görevinden azledilmiş yerine Fatih dersiamlarından Mayadağlı Mustafa Lütfi Efendi tayin edilmiştir.[65]

7 Kasım 1903 tarihli belgede ifade edildiğine göre Hacı Mustafa Efendi Gevgeli kasabası medresesinde 30 seneden beri müderrislik yapmaktadır. Bu da onun 1873 yılından beri burada ders verdiğini göstermektedir. Tedrisi boyunca beş defa icazetname vermeye muvaffak olmuştur. Hacı Mustafa Efendi, vakıftan cüzi miktarda maaş almaktadır. Aldığı maaş ise ailesinin geçimini temin etmek için yeterli olmadığı için devletten maaş talebinde bulunmuştur. Selanik Vilayeti Meclis İdaresi, Dâhiliye Nezaretine bir yazı göndermiştir. Dâhiliye Nezareti de durumu 7 Ekim 1903 tarihinde Maliye Nezareti'ne bildirmiştir. Maliye Nezareti konuyu değerlendirmiş ve 21 Kasım 1903 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda Gevgeli kasabası medresesinde müderrislik yapan Hacı Mustafa Efendi'ye, Bâb-ı Âli'nin izniyle Hazine-i Celile'nin "muhtâcîn tertibi"nden ödenmek üzere 200 kuruş maaşın tahsis edildiğini bildirmiştir.[66] Dâhiliye Nezareti, Selanik vilayetine gönderdiği 5 Aralık 1903 tarihli yazıda Hacı Mustafa Efendi'ye 200 kuruş maaşın bağlandığını haber vermiştir. Ama uygulamada bazı aksaklıklar olmuş olacak ki Selanik vilayetinin 16 Ağustos 1904 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda Hacı Mustafa Efendi'nin hâlâ 200 kuruş maaşını alamadığı, kendisinin hakikaten muhtaç durumda kaldığı ve bu konunun tekrar ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Dâhiliye Nezaretinin 18 Eylül 1904 tarihinde Maliye Nezaretine gönderdiği yazıda, Sadaret Makamının izniyle kendisine bağlanan 200 kuruş maaşını Hacı Mustafa Efendi'nin hâlâ alamadığı ve bu sorunun çözümünde hızlı davranılması gerektiği beyan edilmiştir.[67]

4. Gevgeli Müftüsü Mayadağlı Mustafa Lütfi Efendi

Gevgeli müftüsü Mustafa Lütfi Efendi hakkında Osmanlı Arşivi'nde bazı önemli bilgilere ulaşılmıştır. 27 Ekim 1903 tarihli belgede 1881 yılında irade-i seniyye ile teşkil olunan Heyeti-i İlmiyye tarafından birinci derecede ilmiye ehliyetine nail olduğu, kendisine ehliyetnamesinin verildiği, medrese eğitimini gereğince tamamladığı, 1886 yılında icazetnamesini aldığı ve 1896

[65] BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı (Y.PRK.MŞ)*. No. 6/69.
[66] BOA, *DH.MKT*. No. 774/48 görüntü, 4.
[67] BOA, *DH.MKT*. No. 774/48 görüntü, 1-17.

yılında İstanbul'da fıkıh ve hadis ilimlerinde dersler verirken Gevgeli müftülüğüne tayin edildiği ifade edilmiştir.[68]

28 Kasım 1896 tarihli bir belgede Hacı Mustafa Hulusi Efendi'nin Gevgeli müftülüğü görevinden azledilmesinden sonra yerine Mustafa Lütfi Efendi'nin tayin edildiği ifade edilmiştir. Belgede Mustafa Lütfi Efendi'den "*Dersaadette Fatih Cami-i Şerîf-i dersiâmlarından Mayadağlı mükerremetlü Hacı Mustafa Efendi"* diye bahsedilmiş ve ataması yapılmıştır.[69] Atama belgesinde Mustafa Lütfi Efendi'nin fetva verirken Hanefi mezhebinin en sahih, en çok tercih edilen görüşlerine ve muteber kitaplarına göre fetva vermesi ve imzasını "Gevgeli müftüsü" olarak atması gerektiği ifade edilmiştir.

1 Aralık 1902 tarihli bir belgede müftü Mustafa Lütfi Efendi'nin aylık 501,5 kuruş maaş aldığı ve maaşının müsavat kaidesine uygun olarak müsavat dairesi tarafından tesviye edilmesinin kararlaştırıldığı ifade edilmiştir.[70]

Mustafa Lütfi Efendi, 1896 yılından 1903 yılına kadar Gevgeli müftülüğü ve tedris vazifesini sıdk ve sadakat üzere herhangi bir maaş almadan ifa etmiştir. Akabinde huzur derslerine[71] davet edilmiştir. Mustafa Lütfi Efendi, huzur derslerine katılmak ve kayıt olmak için usulen Gevgeli müftülüğü görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Bunu fırsat bilen Gevgeli eski müftüsü İstanbul'a giderek Gevgeli müftülüğüne tayin edilmek için girişimlerde bulunmuştur. Huzur derslerinden sonra tekrar vazifesine dönmek isteyen Mustafa Lütfi Efendi ise bu durumdan rahatsız olmuş ve rahatsızlığını bir dilekçe ile resmî makamlara bildirmiştir. 27 Ekim 1903 tarihli bu dilekçesinde meseleyi izah etmiş ve huzur derslerinde mukarrir olan Gelibolulu Hacı Adil Efendi'nin mukarrirliğin yanı sıra ömrünün sonuna kadar diğer vazifesine de devam ettiğini örnek göstererek huzur derslerine katılmanın vazifeyi ifaya mani olamayacağını ifade etmiş ve vazifeye tekrar

[68] BOA, *Y.PRK.MŞ*. No. 7/117.
[69] BOA, *Y.PRK.MŞ*. No. 6/69.
[70] BOA, *TFR.I.ŞKT*. No. 4/320.
[71] Huzur dersleri: Osmanlı padişahlarının huzurunda yapılan ilmi toplantılara huzur dersleri denir. Geniş bilgi için bkz. Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* Cilt 9, Sayı 18, Eylül 2011, s. 519-539; Aydın Temizer, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, Cilt 15, Sayı 28, Aralık 2013, s. 65-92; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 18, İstanbul 1998, s. 441-444.

tayin edilmek için müracaatta bulunmuştur.[72] Mustafa Lütfi Efendi, 1903 yılına ait bu dilekçesinde bölgedeki siyasi ve sosyal gelişmelere de atıfta bulunmuştur.[73] Buna göre 1903 yılında Mustafa Lütfi Efendi Gevgeli müftülüğü yaptığı sırada Müslüman ahalinin hürriyetlerini tamamlamak için ikdam ettiğini, yani sürekli bir gayret, çaba ve sebat içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, bölgede ortaya çıkan Bulgar ve Yunan çete hareketlerine karşı Gevgeli müftüsünün ve Müslüman ahalinin devletin bağımsızlığını, hürriyetini ve düzenini koruma konusunda önemli bir mücadelenin içinde olduğuna işaret etmektedir. Zira 1878'de bağımsızlığına kavuşan Bulgaristan, kuzeye doğru genişlemek isteyen Yunanistan'la rekabete girişmiştir. Bu rekabet her iki tarafın destekleriyle kurulan silahlı komitelerin/çetelerin kurulmasına ve komite faaliyetlerine neden olmuştur. Sırbistan'ın da sürece dâhil olmasıyla, Gevgeli kazasını kapsayan bölgede yoğun ve kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin, 1902 ve 1903'te başlattığı reform hareketine rağmen bölgedeki çarpışmalar devam etmiştir.[74] Bölgedeki bu gelişmeler Müslüman ahalinin de Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti, tam bağımsızlığı ve kendilerini koruma konusundaki reflekslerini artırmış ve bu konuda büyük bir çabanın içerine girmesine neden olmuştur. Gevgeli müftüsü de bu konuda çaba gösteren öncü şahsiyetlerden biri olmuştur. Mustafa Lütfi Efendi, Gevgeli kazası hâkiminin görevinden ayrılması üzerine 10 Mayıs 1904 tarihli dilekçesiyle Gevgeli naipliğinin kendisine tevcih edilmesini talep etmiştir.[75]

5. Fetvahane müsevvidi Hafız Abdullah Efendi

Meşihat Arşivi'nde sicil kaydı bulunan Geveli ulemalarından biri de Hafız Abdullah Efendi'dir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi'nde (İSAM'da) Arşiv Koleksiyonları arasındaki Ulema Sicil Dosyaları bölümünde Abdullah Efendi hakkında kısa ama önemli bilgiler bulunmaktadır. Burada babasının adı "Mayadağlı dersiam Mustafa Efendi",

[72] BOA, *Y.PRK.MŞ*. No. 7/117.
[73] BOA, *Y.PRK.MŞ*. No. 7/117.
[74] Mehmet Hacısalihoğlu, "Yunanistan (II. Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 586-595; Osmanlı Arşiv belgelerinde Gevgeli bölgesindeki komite faaliyetleriyle ilgili daha detaylı bilgiler için bakınız. BOA, *Y.PRK.MK*. No. 12/66; BOA, *İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ.(04)),* No.12/684. BOA, *Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.S)*. No. 34/75; BOA, *TFR.I.SL*. No. 55/5476; BOA, *TFR.I.SL*. No. 59/5808; BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK). N*o. 186/97; No. 216/15.
[75] BOA, *TFR.I.ŞKT*. No. 40/3948.

doğum yeri "Gevgeli", memuriyeti "fetvahane müsevvidlerinden" tarihi "1306" olarak kaydedilmiştir.[76]

Cumhuriyet Arşivi'nde 28 Mayıs 1924 tarihli iki belgede Hafız Abdullah hakkında şu kayıt düşülmüştür. "*Selanik vilayeti Gevgili kazası Mayadağ köyünden Müftü Hacı Mustafa oğlu Abdullah'a ait tasfiye talepnamesi."*[77] Bu belge Lozan Anlaşması sonrasında Türk-Yunan nüfus mübadelesiyle ilgili bir hususa işaret etmektedir. 30 Ocak 1923 yılında imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"e göre Türkiye'de bulunan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin değişiminin yapılması öngörülmüş ve Muhtelif Mübadele Komisyonları kurularak Kasım 1923'te karşılıklı mübadele işlemleri başlatılmıştır. Mübadillerin yanlarında götürme imkânının olmadığı menkul ve gayrimenkul mal ve mülkleri kayıt altına alınarak tasfiye belgeleri oluşturulmuş, bu belgeler komisyonlarca tasdik edilerek komisyonlara ve mübadillere verilmiştir. Mübadeleye tabi taraftarların gayrimenkul mal varlıklarını gösteren belgelere "Mübadil Tasfiye Talepnamesi" denmiştir. Böylece mübadillerin geride ne kadar mal varlığı bıraktığı resmî belgelerle kayıt altına alınmıştır.[78] Hafız Abdullah Efendi'ye ait tasfiye talepnamesinin düzenlenmesi onun Lozan Anlaşması gereğince yapılan Türk-Yunan nüfus mübadelesi çerçevesinde Yunanistan'dan Türkiye'ye göç ettiğini göstermektedir.

Meşihat Arşivi'nde 548 numaralı zarfın üzerinde "*Fetvahane müsevvidliğine Hafız Abdullah Efendi ibni Mustafa. Tayini 29 Şaban 1333, maaşı 600 kuruş*" şeklinde yazmaktadır.[79] Bu da Hafız Abdullah Efendi'nin fetvahane müsevvitliği görevine 12 Temmuz 1915 tarihinde atandığını göstermektedir. Söz konusu zarfın içinde ise Abdullah Efendi ile ilgili sicil-i ahval varakası bulunmadığından onun hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Zarfta, Diyanet İşleri Reisliğinden İstanbul Müftülüğüne gönderilen 6 Kasım 1925 tarihli bir resmî yazı vardır.[80] Bu

[76] İSAM, "Ulema Sicil Dosyaları" (Doğum yeri: Gevgili), http://ktp.isam.org.tr/?geldi=ara_ulema&blm=sonuculema&navdil=tr&usahis=&ubaba=&udogum=gevgili&umemuriyet=&uDefterNo=&DefterTarihi=&uciltsyf=&-max=10&-find=, (19. 04. 2024).
[77] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 130/16-13-2. Kutu: 473, Gömlek: 799, Sıra:12; Fon: 130/16-13-2. Kutu: 474, Gömlek: 812, Sıra:5.
[78] Gülin Öztürk, "Tasfiye Talepnameleri Işığında Mübadillerin Yerleştirilmesi: "Adana Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXXI, Sayı 1, 2016, s. 248-249.
[79] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0548/01, s. 3.
[80] MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0548/01, s. 1.

yazıda Abdullah Efendi'nin Ankara Asliye Mahkemesi azası olarak görev yaptığı görülmektedir.

Sonuç

Gevgeli, I. Murad Hüdavendigar döneminde Timurtaş Paşa tarafından 1382 veya 1385 yılında fethedilmiş ve Selanik vilayetine bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu topraklarına bağlanmıştır. Gevgeli, Osmanlı döneminde imar edilmiş ve İstanbul ile irtibatı güçlendirilmiştir. Osmanlı son döneminde 980 hanenin yaşadığı Gevgeli'de 3 cami, 1 medrese 3 İslam mektebi, 1 hükümet konağı ve büyük bir askeri kışla vardır. Osmanlı döneminde Gevgeli'de önemli âlimler yetişmiş ve görev yapmıştır. Bunlardan Hüseyin Hüsnü Efendi ve Kasım Tevfik Efendi Gevgeli naibi olarak, Mustafa Hulusi Efendi ve Mustafa Lütfi Efendi Gevgeli müftüsü olarak ve Hafız Abdullah Efendi ise fetvahane müsevvidi olarak görev yapmıştır. Hüseyin Hüsnü Efendi ve Kasım Tevfik Efendi Ergiri ve İstanbul medreselerinde, Mustafa Hulusi Efendi ise Gevgeli ve Mayadağ Medresesi'nde eğitim görmüştür. Mustafa Hulusi Efendi ve Mustafa Lütfi Efendi'nin Gevgeli Medresesi'nde dersler vererek öğrenciler yetiştirdiği ve bölgedeki dinî eğitimin yaygınlaşmasına katkılar sağladığı tespit edilmiştir. Âlimlerin Osmanlı'da geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra matematik, fen ve mantık gibi akli ilimleri de tahsil ettiği görülmektedir. Bu, Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı ilmiye sınıfının yalnızca dinî otorite değil, aynı zamanda akli ve felsefi birikime sahip bir kimlik olarak yetiştirildiğini ortaya koymaktadır. Hüseyin Hüsnü Efendi ve Kasım Tevfik Efendi gibi bazı âlimlerin Arapça, Farsça, Rumca ve Arnavutça bilmesi, onların çok kültürlü bir çevrede yetiştiğini göstermektedir. Bu, Osmanlı taşrasında multietnik yapıdaki şehirlerde görev yapan bürokrat-ulema tipolojisinin "çokdilli-multikültürel" bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Hüseyin Hüsnü Efendi ve Kasım Tevfik Efendi gibi âlimlerin görev yerleri incelendiğinde onların Osmanlı Devleti'nin hassas sınır ve stratejik bölgelerinde (Prizren, İşkodra, Selanik, Kosova, Yanya, Gevgeli, Pirlepe, Karaferye) görev yaptığı belirlenmiştir. Bu durum, devletin güvenilir gördüğü naipleri kritik coğrafyalarda istihdam etme politikasını yansıtmaktadır ve Osmanlı'nın Balkanlardaki idari yapısının güvenilir ve sadık kadrolarla desteklenmesine duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Ayrıca, bu âlimlerin sık sık görev yerlerinin değiştirilmesi, hem devletin atama politikalarını hem de ilmiye sınıfının merkezi kontrol altında tutulduğunu göstermektedir.

Âlimler görev yaptığı bölgelerde adli, hukuki ve idari görevleri ifa etmelerinin yanı sıra şehrin sosyal hayatına da dokunuşlar yapmışlardır. Mustafa Lütfi Efendi, Gevgeli müftülüğü yaptığı sırada bölgede ortaya çıkan Bulgar ve Yunan çete hareketlerine karşı devletin bağımsızlığını, hürriyetini ve düzenini koruma konusunda büyük gayretler göstermiş, barışın ve huzurun sağlanmasına katkılar sağlayarak sosyal sorumluluklar almıştır. Gevgeli'de süvari kışlasının yapımında para toplama ve tedarik etme konusunda oldukça önemli katkılar sunan Gevgeli müftüsü Mustafa Efendi'ye padişah tarafından mecidî nişanının verildiği görülmüştür. Bu durum müftülerin sadece dinî ve hukuki işlerle değil, aynı zamanda yerel halkın devletle bütünleşmesini sağlayan temsilciler olarak da rol oynadıklarını göstermekte ve Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinin meşruiyetini güçlendiren önemli unsurlar olduklarını ortaya koymaktadır. Gevgeli müftülerinden fetva verirken Hanefi mezhebinin en sahih, en çok tercih edilen görüşlerine ve muteber kitaplarına göre fetva vermelerinin istendiği tespit edilmiştir. Gevgeli âlimlerinden sadece Mustafa Hulusi Efendi'nin icazetnamesine ulaşılmıştır. Bu icazetnamedeki hocaların silsilesinin Anadolu'daki pek çok icazetnamelere benzer şekilde Şeyh Ebû Said Muhammed el-Hâdimî'de birleştiği belirlenmiştir. Bu da el-Hâdimî'nin hem Balkanlarda hem de Anadolu'daki medrese eğitimleri ve icazetnamelerdeki otoritesine işaret eden bir durumdur. Gevgeli müftüsüyle yapılan resmî yazışmalarda müftüler hakkında övgü dolu ifadeler kullanılmıştır. Bu övgü dolu ifadeler resmî yazışmalarda devletin, genelde müftülük makamına, özelde ise Gevgeli müftülerine iltifat ettiğini ve nezaketli bir dil kullandığını ve ulema sınıfını yalnızca dinî değil, aynı zamanda sosyal ve siyasi düzenin bir parçası olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Arşiv belgelerinde görevlilerin, haklarında herhangi bir şikâyetin bulunmaması, kaymakam raporlarında olumlu şekilde anılması ve mecidî nişanı gibi nişanlarla ödüllendirilmesi, onların hem merkezî otorite hem de yerel halk nezdinde saygı gördüğüne ve Osmanlı taşrasındaki bölgesel elitlerle çatışmaya girmeden uzlaştırıcı bir rol oynayabildiğine işaret etmektedir. Gevgeli müftüsü Mayadağlı Mustafa Lütfi Efendi'nin derin bir ilme sahip olduğu ve padişahın huzurunda yapılan huzur derslerine katılacak kadar yükseldiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Tevârîh-i Âl-i Osmân –F. Gıese Neşri-, (haz). Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992.

ÂŞIKPŞAZÂDE, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332.

ATAR, Fahrettin, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 12, İstanbul 1995, ss. 486-496.

AYKUT, Nezihi, "Hasanbeyzâde Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 16, İstanbul 1997, ss. 363-364.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 130-16-13-2. Kutu: 473, Gömlek: 799, Sıra: 12; Fon: 130-16-13-2. Kutu: 474, Gömlek: 812, Sıra: 5.

EMECEN, Feridun, "Timurtaş Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 41, İstanbul 2002, ss. 185-186.

EMİN, Leyla Şerif, "Türkçenin Yaşadığı Her Yer Vatandır", *Gerçek Hayat, (Üsküp'ten Mektuplar)* 1 Haziran 2016, https://www.gercekhayat.com.tr/uskupten-mektuplar/turkcenin-yasadigi-her-yer-vatandir/, (23. 04. 2024).

GEVGELIJA İNFO, "Интересни податоци за Гевгелија во минатото", https://www.facebook.com/100064336193554/posts/1985885384789689/, (24.04.2024).

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Kâtib Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 25, Ankara 2002, ss. 36-40.

HACISALIHOĞLU, Mehmet, "Yunanistan (II. Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 586-595.

HASANBEYZÂDE, Ahmed Paşa, *Târih*, 1315.

HOCA SÂDEDDIN, *Tâcü't-tevârîh*, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1297.

İSAM, "Ulema Sicil Dosyaları" (Doğum yeri: Gevgili), http://ktp.isam.org.tr/?geldi=ara_ulema&blm=sonuculema&navdil=tr&usahis=&ubaba=&udogum=gevgili&umemuriyet=&uDefterNo=&DefterTarihi=&uciltsyf=&-max=10&-find=, (19 Nisan 2024).

İBRAHIMSOYLU, İzzet, "Makedonya'da Türkçe Adlı Bir Şehir: Gölgeli (Gevgeli)", *Yeni Balkan*, 21.06.2019, https://yenibalkan.com/tr/kose-yazilari/makedonya-da-turkce-adli-bir-sehir-golgeli-gevgeli, (23.04.2024).

İNALCIK, Halil, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 31, Ankara 1991, ss. 31-44.

İPŞIRLI, Mehmet, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 18, İstanbul 1998, ss. 441-444.

İPŞIRLI, Mehmet, "Lutfi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 27, Ankara 2002, ss. 234-236.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0170-01, sayfa 1-9; No. 0723-01, sayfa 1-14; No. 4542-01, sayfa 1-9; No. 0548-01, sayfa 1-3.

KARA, Ömer, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 9, Sayfa 18, Eylül 2011, ss. 519-539.

KÂTIB ÇELEBI, *Takvimü't-tevârih*, İbrahim Müteferrika, Kustantiniya 1146/1733.

KAYA, Mahmut, "Tasavvur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 40, İstanbul 2011, ss. 126-127.

KÉPCSARNOK, "Une rue de Djevdjélia", https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1360986/?list=eyJxdWVyeSI6ICJDSU1LRT0oXCJzdGF0dWVcIikifQ&img=0, (24.04.2024).

KIRPIK, Cevdet. "II. Abdülhamid Döneminde Kayseri İptidai Mektepleri (1876-1908)", *BELLETEN*, Cilt 87, Sayı 308, Nisan 2023, ss. 153-193.

KIEL, Machiel, "Gevgili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ek-1, Ankara 2020, ss. 475-476.

KIEL, Machiel, "Ergirikasrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 11, İstanbul 1995, ss. 298-299.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

KONUK, Neval, "Neval Konuk ve Balkanlar", https://www.facebook.com/profile/100069387454268/search/?q=maya%20da%C4%9F, (19.04.2024).

KONUK, Neval, "Neval Konuk ve Balkanlar", https://www.facebook.com/profile/100069387454268/search/?q=maya%20da%C4%9F, (19.04.2024).

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "Kâtip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 25, Ankara 2022, ss. 53-55.

LUTFI PAŞA, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1341.

NURESKI, Djuneis, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri Ve Özellikleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2014, ss. 63-102.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Âşıkpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 4, İstanbul 1991. ss. 6-7.

ÖZTURAN, Mehmet, *Müteahhirîn Dönemi Mantığında Tasavvurat -Ali b. Ömer Kâtibî ve Kutbuddin Râzî Örneği,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ömer Mahir Alper, İstanbul 2013.

ÖZTÜRK, Gülin, "Tasfiye Talepnameleri Işığında Mübadillerin Yerleştirilmesi: "Adana Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXXI, Sayı 1, 2016, ss. 247- 276.

Република Македонија Државен Завод За Статистика. *Na Naselenıeto, Doma}Instvata I Stanovıte Vo Republıka Makedonija, 2002 Дефинитивни Податоци.* Државен Завод За Статистика, Скопје 2005.

SHABANOVSKI, Erdovan ve Karataş, Ali İhsan, "Selanik Salnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Gevgeli Kazası'nın İdarî Yapısı ve Kurumları", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Nisan 2019, ss. 71-21.

Selanik Vilayeti Salnamesi 1325, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik 1325.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları,* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908),* çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

TANJU BILALOĞLU, Özel Arşiv, https://www.facebook.com/photo/?fbid=177412254699168&set=a.177412448032482 (21.04.2024).
https://www.facebook.com/photo/?fbid=321926220369885&set=a.177412448032482 (21.04.2024).

TELLI, Hasan, "Meşîhat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, (Aralık 2024), ss. 732-758.

TEMIZER, Aydın, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* Cilt 15, Sayı 28, Aralık 2013, ss. 65-92.

TURAN, Şerafettin, "Hoca Sâdeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt 18, İstanbul 1998, ss. 196-198.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I), No. 40/2402.

Cevdet Maarif (C.MF). No. 65/3216, No. 173/8621.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT), No. 774/48; 1504/17; 1682/94; 1716/16; 1872/100, 1874/84, 1877/83, 1893/106, 1895/1; 1916/48.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ), No. 6/28, 11/22, 65/66.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi (*DH.SAİDd*. No. 55/129; No. 178/364.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.S). No. 34/75.

İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ.(04)), No.12/684.

İrade Dahiliye (İ.DH). No: 1046/82202.

Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD), No. 34/31.

Plan-Proje (PLK.p). No. 542.

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet Ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS), No. 6/516.

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.1.KV), No. 10/916, 56/5590, 60/5924.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 1/40, 1/57, 1/68, 1/72, 1/74, 1/79; No. 6/529; No. 6/533; No. 15/1428; No. 65/6401; No. 55/5476; No. 59/5808.

Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR.I.ŞKT), No. 4/320; 4/332, 9/851; No. 4/320; No. 40/3948; 42/4132; No. 50/4959; No. 52/5174; No. 72/7125; No. 171/17076.

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN). No. 149/14898.

Sadaret Mektubi Kalemi Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK). No. 186/97; No. 216/15.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD). No. 2005/26, 2012/21, 2013/9, 2013/24, 2013/33.

Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF.İBT), No. 273/68, 423/62, 426/92, 428/9, 428/89.

Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı (Y.PRK.MŞ). No. 6/69; No. 7/117.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS). No.398.132, 413/125, 414/44.

Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (*Y.PRK.MK),* No. 12/66; 19/104, No. 21/3.

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB). No. 495/82.

YAYLA, Mustafa, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 15, İstanbul 1997, ss. 24-26.

YURDAKUL, İlhami, "Mekteb-i Nüvvâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Cilt EK-2, Ankara 2019, ss. 240-241.